

KONFERENCJE

MAREK SZCZEPAŃSKI

Sprawozdanie z Trzeciej Międzynarodowej Konferencji w Poznaniu pt. „Systemy zabezpieczenia społecznego wobec wyzwań demograficznych. Social Security Systems and Demographical Challenges”

Wprowadzenie – istota problemu demograficznego starzenia się populacji i jego znaczenie dla systemów zabezpieczenia społecznego

Starzenie się ludności (ang. *population aging*) jest nieodłącznym procesem współczesnego rozwoju ludnościowego. Dotyczy zdecydowanej większości społeczeństw w państwach rozwiniętych gospodarczo, zwłaszcza społeczeństw europejskich. Ten problem demograficzny dotyczy również Polski. Od początku lat 90. XX w. mediana wieku przeciętnego mieszkańca Polski zwiększyła się o prawie 7 lat i w roku 2013 wynosiła prawie 39 lat. Z opublikowanej w listopadzie 2014 r. prognozy wynika, że udział ludności w wieku 65 lat i więcej wzrośnie ponad dwukrotnie: z 14,7 proc. w 2013 r. do 32,7 proc. ogółu populacji kraju w 2050 r.¹ W wielu krajach UE, np. w Niemczech, zmiany demograficznego starzenia się społeczeństwa są już dalej posunięte. Ekonomiści i demografowie przewidują, że wskutek tego procesu populacja Europy, która stanowi obecnie 10 proc. ludności świata, za 50 lat może się zmniejszyć nawet o połowę².

Proces starzenia się populacji stanowi rezultat dwóch długofalowych trendów demograficznych. Pierwszy z nich to wydłużenie średniej oczekiwanej długości życia w kolejnych rocznikach (kohortach demograficznych), co związane jest m.in. z postępem cywilizacyjnym, poprawą warunków pracy, opieki zdrowotnej i warunków życia. Drugi trend to spadek dzietności, związany m.in. ze zmianami stylu życia i ewolucją ról społeczno-zawodowych kobiet. Demograficzne starzenie się

1. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*, GUS, 2014, <http://stat.gov.pl> [dostęp: 20.11.2014].
2. Komisja Polityki Senioralnej, Pełny zapis przebiegu posiedzenia, nr 9, Kancelaria Sejmu, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, VII kadencja.

społeczeństwa prowadzi do stopniowego odwrócenia piramidy wieku oraz wzrostu udziału osób starszych w populacji. A to z kolei oddziałuje na rosnące obciążenia systemów zabezpieczenia społecznego (zwłaszcza systemu emerytalnego oraz systemu opieki zdrowotnej).

To, że ludzie żyją obecnie przeciętnie dłużej niż poprzednie generacje, jest oczywiście zjawiskiem pozytywnym, ale paradoksalnie zwiększa różne ryzyka społeczne, które można zdefiniować jako „zagrożenie zdarzeniem, którego zaistnienie spowoduje stratę w zasobach gospodarstwa domowego”³. Takim ryzykiem jest np. ryzyko starości związane z dożyciem ustawowego wieku emerytalnego i utratą dochodu z pracy (pierwsza faza występowania ryzyka starości), a także ryzyko życia ponadprzeciętnie długo i wyczerpania zgromadzonych oszczędności emerytalnych (ryzyko długowieczności, druga faza ryzyka starości w modelu T. Szumlicza). Osoby starsze na ogół częściej chorują i korzystają z opieki zdrowotnej, a w razie utraty pracy np. kilka lat przed osiągnięciem ustawowego wieku emerytalnego są bardziej narażone na długotrwałą bezrobocie.

Oczywiście systematyczny wzrost udziału osób starszych w ludności ogółem zwiększa skalę problemów związanych z zarządzaniem ryzykami społecznymi. Stwarza to poważne wyzwanie dla systemów zabezpieczenia społecznego, choćby ze względu na rosnące koszty finansowania tychże systemów przy zmieniającej się relacji osób w wieku zdolności do pracy w stosunku do liczebności populacji w wieku poprodukcyjnym.

Okazuje się, że jest to problem wspólny dla państw o różnym poziomie bogactwa społecznego (mierzonego choćby poziomem PKB w przeliczeniu na mieszkańca, ale także za pomocą innych wskaźników, uwzględniających także jakościową ocenę standardu życia). Porównania różnych rozwiązań prawno-instytucjonalnych oraz ekonomicznych, służących zapewnieniu długoterminowej stabilności systemów zabezpieczenia społecznego oraz adekwatnego poziomu świadczeń i usług społecznych, wskazują na zróżnicowanie rozwiązań postulowanych i faktycznie stosowanych w celu dostosowania systemów zabezpieczenia społecznego do skutków procesów demograficznych. Niektóre z tych rozwiązań mogą stanowić wzór godny naśladowania (na zasadzie dobrych praktyk), inne nie sprawdziły się lub wymagają istotnych modyfikacji.

Relacja z przebiegu obrad konferencji

Okazją do dyskusji na ten temat, z udziałem naukowców i praktyków, była **Trzecia Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Social security systems and demographical challenges***, zorganizowana przez Katedrę Nauk Ekonomicznych Wydziału Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej. Na konferencję zarejestrowało się 61 uczestników, w tym 14 zagranicznych – z Austrii, Belgii, Chin, Czech, Niemiec, Słowacji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, Włoch i USA. Patronat nad konferencją objęło Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, a mecenasem zostało Powszechne Towarzystwo Emerytalne PZU SA. Uczestnicy reprezentowali różne grupy eksperckie: uniwersyteckie, towarzystw emerytalnych, bankowości centralnej i komercyjnej, biznesu i administracji publicznej. Do publikacji konferencyjnej przyjęto 28 artykułów, które po redakcji Marka Szczepańskiego, Tomasza Brzęczka i Małgorzaty Gajowiak opublikowano w angielsko-polskiej **monografii pod tytułem „Systemy zabezpieczenia społecznego wobec wyzwań demograficznych i rynkowych. *Social security systems***

3. T. Szumlicz, *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Oficyna wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2005, s. 45.

against the challenges of demographics and market". Głównym językiem obrad był angielski. Referaty zamieszczono na stronie internetowej konferencji: www.kne.put.poznan.pl/mke2014/.

Otwierającej sesji, pt. „Wyzwania wobec systemów emerytalnych”, przewodniczył prof. Maciej Żukowski, prorektor Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Pierwszy referat konferencji – *Designing old age pensions* – wygłosił prof. Jaroslav Vostatek z University of Finance and Administration w Pradze. Przedstawił on przykłady ewolucji systemów emerytalnych, nawiązując do znanej typologii modeli państwa opiekuńczego proponowanej przez Esping-Andersena. J. Vostatek zaproponował określenia konserwatywnego socjalnego systemu emerytalnego (Niemcy) i liberalnego systemu emerytalnego (Australia i Nowa Zelandia). Konkludował, iż współczesne systemy emerytalne są coraz mniej jednolite co do funkcji oraz celów społecznych i mają charakter podwójny, socjalno-demokratyczny.

Drugą prezentację, *Financial and political sustainability for social security financing: what options do countries with aging populations have?*, przedstawił prof. John Turner z Pension Policy Center w Waszyngtonie. Dowodził, że w warunkach demograficznych rosnącej stopy zależności utrzymanie proporcjonalności emerytur do płac powoduje trwałe niezbilansowanie składek i emerytur. Finansowanie deficytu systemu wymagałoby społecznie niepopularnych decyzji: podwyższenia podatków lub stawki procentowej składki, podwyższenia wieku emerytalnego albo zwiększenia aktywności zawodowej społeczeństwa. W przypadku wzrostu emerytur mniej niż proporcjonalnie do wzrostu płac możliwe jest finansowanie nadwyżką wzrostu płac.

Kolejne wystąpienie, na temat *Tontine pensions: a solution to the chronic underfunding of traditional pension plans*, należało do prof. Jonathana Formana z Uniwersytetu w Oklahomie (USA). Wyjaśnił on na przykładach liczbowych zasady funkcjonowania funduszy tontyny (tontine), które uzależniają wysokość dochodu uczestnika funduszu od liczby jego żyjących uczestników. Prelegent wskazał problemy z zastosowaniem tontyny do zabezpieczenia emerytur: wysokość świadczenia rosnącą w czasie fazy dekulacji i różnicowanie oczekiwanej długości życia uczestników z różnych roczników.

Następnie Andrzej Sołdek, prezes zarządu Powszechnego Towarzystwa Emerytalnego PZU SA, przedstawił referat pt. *Post reform investment policy pursued by open-end pension funds*, na temat wpływu najnowszej reformy funduszy emerytalnych (dobrowolność OFE, zakaz inwestowania w skarbowe papiery dłużne) na ich strategię inwestycyjną oraz wynikające stąd konsekwencje dla rynku kapitałowego w Polsce. Przypomniał, że ponad 2,5 miliona uczestników zadeklarowało kontynuację udziału w funduszach emerytalnych. Sugerował, że decyzje o uczestnictwie będą zależały od stóp zwrotu funduszy w porównaniu z benchmarkiem w postaci waloryzacji kont w ZUS-ie. Zauważył, że na skutek reformy podwoił się udział ryzykownych aktywów w portfelach OFE, ale też dwukrotnie wzrosło znaczenie dywidendy dla stabilizacji przychodów funduszy.

Referat zatytułowany *Pension system efficiency: The problem of definition and assessment in cross-country studies* wygłosił prof. Filip Chybalski z Politechniki Łódzkiej. Przekonywał, że należy mierzyć warunki i efekty działania systemów emerytalnych w skali mikro- i makroekonomicznej – w której powinno się badać cztery zakresy efektywności: dystrybucyjny PKB, adekwatności systemu, wpływu na rynek pracy i kosztowy. Zaproponował szereg wskaźników makroekonomicznych przydatnych w tym zakresie.

Tę część sesji zakończył referat prowadzącego, prof. Macieja Żukowskiego, na temat *Demographic challenges for social security in Poland*, w którym prelegent zilustrował wydłużanie się

przeciętnej długości życia w Polsce, poczynając od lat powojennych aż do dzisiaj. Wskazał na konieczność prowadzenia aktywnej polityki społecznej w zakresie polityki prorodzinnej i migracyjnej.

Drugiej części pierwszej sesji konferencyjnej przewodniczył dr hab. Filip Chybalski z Politechniki Łódzkiej. Doc. inż. Jan Sebo z Uniwersytetu im. Mateja Bela w Banskiej Bystrzycy (Słowacja) podjął temat *Challenges in Slovak PAYG and DC schemes*, opracowany wraz z zespołem. Wskazał, że dobry system emerytalny powinien zawierać mechanizm automatycznego bilansowania składek i waloryzacji emerytur w reakcji na zajście przewidywanych zmian. Zaprezentował też model automatycznego bilansowania emerytur na Słowacji.

Dr Marcus Knell z wiedeńskiego Oesterreichische Nationalbank przedstawił referat pt. *Increasing life expectancy and pay-as-you-go pension systems*, w którym omówił model automatycznego bilansowania systemu emerytalnego w warunkach liniowego rosnącego trendu oczekiwanej długości życia.

Dr Radosław Kurach z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu w wystąpieniu zatytułowanym *FX hedging of foreign investments of pension funds* przedstawił wyniki badań na temat zastosowania analizy portfelowej do szacowania ryzyka inwestycji zagranicznych oraz omówił racjonalność stosowania hedgingu tegoż ryzyka za pomocą kontraktów terminowych.

Dr Marcin Wojewódka z Wojewódka i Wspólnicy Sp. k. przedstawił temat *Remarks on participation of foreigners in Polish employee pension scheme*. Stwierdził, iż konstrukcja prawna PPE w Polsce pozwala na efektywne uczestnictwo obcokrajowców, chociaż utrudniony jest zwrot wpłaconych składek oraz wypłata transferowa.

Dr Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie podjęła temat: „Problematyka decyzji i kompetencji finansowych osób starszych w ujęciu ekonomicznym”. Prelegentka zaprezentowała wyniki badań na potwierdzenie hipotezy o niskim poziomie wiedzy finansowej wśród osób starszych.

Dr Kamila Bielawska z Uniwersytetu Gdańskiego przedstawiła referat pt. *Fiscal impulse for changes in mandatory pension funds across the Central and Eastern European Countries*, zawierający opis, wskaźniki i tendencje finansów publicznych w XXI w. dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

Dr Alicja Jajko-Siwiek z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu przedstawiła wyniki badań na temat: „Między i wewnątrz pokoleniowej redystrybucji dochodowej w polskim systemie emerytalnym”. Za pomocą drzew klasyfikacyjnych i regresyjnych zaprezentowała wyniki symulacji stopy zastąpienia wśród emerytów zróżnicowanych według zmiennych jakościowych: płci i metodologii tablic trwania życia, a także ilościowych: długości urlopu wychowawczego oraz poziomu wynagrodzenia oskładkowego.

W drugim dniu konferencji odbyły się dwie sesje plenarne. W sesji o tematyce emerytalnej (*Challenges to pension systems*), której obrady prowadziła prof. dr hab. Anna Organiściak-Krzykowska z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, a następnie prof. Filip Chybalski z Politechniki Łódzkiej, jako pierwszy głos zabrał prof. dr hab. Adam Samborski z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Jego referat dotyczył problemu prawno-instytucjonalnych i ekonomicznych warunkowań sprawowania przez rady nadzorcze funkcji nadzoru właścicielskiego wobec zarządów prywatnych instytucji finansowych podejmujących decyzje inwestycyjne w funduszach emerytalnych oraz zasady ładu korporacyjnego (*corporate governance*).

Kolejne wystąpienie, należące do mgr Anny Wijkowskiej z kancelarii Wojewódka i Wspólnicy Sp. k., zatytułowane „PPE Quo Vadis”, stanowiło spojrzenie praktyka na dotychczasowy stan i bariery rozwoju rynku pracowniczych programów emerytalnych w Polsce.

Następnie dr Mariusz Dybał z Uniwersytetu Wrocławskiego przedstawił prezentację pt. „System rachunków narodowych ESA 2010 a systemy emerytalne”. Autor wskazał, iż system ESA 2010 wprowadza istotne zmiany w 27 obszarach istniejących ram systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej, oraz że występuje interakcja między systemami i sposób ujmowania zobowiązań emerytalnych. Dodatkowa tabela w systemie rachunków narodowych ESA 2010 przedstawia wszystkie aktualne uprawnienia emerytalne w zakresie ubezpieczeń społecznych (i związane z nimi zobowiązania w publicznych systemach emerytalnych).

Dr Krzysztof Kołodziejczyk z Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu zaprezentował wyniki analizy porównawczej kolejnej fali reform w wybranych państwach Ameryki Południowej oraz Europy Środkowo-Wschodniej. Mimo różnorodności systemów emerytalnych oraz sytuacji gospodarczej i rozwiązań prawno-instytucjonalnych w tych państwach istnieje sporo elementów wspólnych, m.in. ograniczenie lub całkowita likwidacja (jak w Argentynie i na Węgrzech) segmentu finansowanego kapitałowo w wielofilarowych publicznych systemach emerytalnych. Pewien wyjątek stanowi Chile, gdzie wprawdzie utrzymano jednolity finansowany kapitałowo system emerytalny, ale dokonano w nim istotnych modyfikacji (m.in. przez wprowadzenie dodatkowego zabezpieczenia dla osób o niskich dochodach).

Wystąpienie dr Marii del Carmen Boado-Penas z Uniwersytetu w Liverpoolu zawierało wyniki badań przeprowadzonych wspólnie z dr Severine Arnold z University of Lausanne w Szwajcarii oraz dr Humbertem Godinezem Olivaresem z University of Liverpool (obecnych również na konferencji w Poznaniu). Referat zawierał propozycję wykorzystania tzw. dywidendy dla dożywających (*survivors dividend*) określonego wieku w danym roczniku (kohorcie demograficznej) w niefinansowych systemach emerytalnych o zdefiniowanej składce (NDC) dla zabezpieczenia przed ryzykiem długowieczności (*longevity risk*), rozumianym jako ryzyko błędnego oszacowania dalszej przewidywanej długości życia dla danej kohorty emerytów (tzw. zagregowane ryzyko długowieczności – *aggregated longevity risk*).

Następny referat, wygłoszony przez dr. Tomasza Brzęczka z Katedry Nauk Ekonomicznych Politechniki Poznańskiej, poświęcony był ocenie efektywności inwestycji podejmowanych przez zakładowe systemy emerytalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Efektywność inwestycji emerytalnych zależy od ściśle ze sobą powiązanych czynników natury ekonomicznej oraz demograficznej, a także od funkcjonowania rynków kapitałowych.

Druga sesja plenarna w drugim dniu konferencji, prowadzona przez dr. hab. Adama Samborskiego, wykładowcę Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, dotyczyła problematyki wpływu demografii na pozostałe systemy zabezpieczenia społecznego (zwłaszcza system opieki zdrowotnej) oraz rynek pracy.

W referacie pt. „Demograficzne uwarunkowania systemu zabezpieczeń społecznych” dr hab. Anna Organiściak-Krzykowska z , prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, wskazała na przyczyny i konsekwencje demograficznego starzenia się populacji.

Kolejny referat, wygłoszony przez dr. hab. Magdalenę Wyrwicką, profesor Politechniki Poznańskiej, omawiał wpływ różnic pokoleniowych na inteligentny rozwój gospodarczy. Referentka wskazała istotne różnice dotyczące sposobu funkcjonowania kolejnych pokoleń na rynku pracy.

Ostatnie wystąpienie należało do dr. Michała A. Michalskiego z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zawierało ono analizę sprzeczności kulturowych występujących we współczesnych państwach dobrobytu (czy też państwach opiekuńczych – *welfare states*) i ich wpływu na relacje międzypokoleniowe.

Podsumowania merytorycznego konferencji dokonał prof. dr hab. Maciej Żukowski z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Prezentacje wystąpień, program konferencji oraz zbiór abstraktów w języku angielskim dostępne są na stronie internetowej konferencji pod adresem: <http://www.kne.put.poznan.pl/mke2014/pl/node/64>.

DR HAB. MAREK SZCZEPAŃSKI – profesor Politechniki Poznańskiej, kierownik Katedry Nauk Ekonomicznych.